

wetenschap

Waarom de dinosaurus Zoeloe moet leren spreken

DEKOLONISATIE Veel wetenschappelijke termen hebben geen equivalent in Afrikaanse talen, alleen leenwoorden uit de taal van de kolonisator. Hoog tijd om eigen woorden te bedenken, vinden activisten.

Het Zoeloe heeft geen eigen woord voor dinosaurus, net zo min als voor quark (een elementair deeltje) of roodverschuiving (een astronomisch verschijnsel). Zelfs het woord wetenschap bestaat niet in de taal, die in Zuid-Afrika door zo'n tien miljoen mensen wordt gesproken. Om die begrippen te benoemen, speelt het Zoeloe noodgedwongen leentjebuur bij het Engels: *idinosaur*, *ikhwakhi*, enzovoort.

Voor ziekteverwekkers heeft het Zoeloe wel een eigen woord, *amagciwani*, maar de taal heeft geen aparte woorden voor parasieten, bacteriën of virussen. En dat is niet handig wanneer je de bevolking wilt bijpraten over de dreiging van een nieuwe infectieziekte zoals pakweg covid-19, zegt Sibusiso Biyela, een Zuid-Afrikaanse wetenschapsjournalist en Zoeloe-moedertaalspreker.

Afkeer van leenwoorden

Net als veel andere Afrikaanse talen behelpt het Zoeloe zich met leenwoorden uit de taal van de kolonisatoren, zoals het Engels, Afrikaans, Frans of Portugees. Met behulp van prefixen en uitgangen wordt het leenwoord 'verzoelod'. 'Zoals in *isayensi* (een verbastering van *science*, wetenschap), of *ikhwakhi* (quark)', mailt Biyela vanuit Johannesburg. 'Maar de Zoeloe-cultuur keurt woorden lenen uit andere talen sterk af, vooral als die talen structureel erg verschillen van een Bantoetaal als het Zoeloe. Het Engels, waar het Zoeloe de meeste leenwoorden vandaan heeft, verschilt in cadans en klanken zo van het Zoeloe dat een Zoeloespreker kan horen wanneer een tekst vanuit het Engels is vertaald – een beetje zoals jij instinctief zult aanvoelen dat de handleiding bij je nieuwe televisie is vertaald uit het Chinees.'

Die afkeer van geleende terminologie vermindert de bereidheid van veel Afrikanen om zich in de wetenschap te verdiepen, meent Biyela. 'Ze voelen er geen band mee, omdat de voertaal van de wetenschap een koloniale taal is.'

Met een team van taalactivisten uit Zuid-Afrika en daarbuiten heeft Biyela zich verenigd in Project Masakhane, een initiatief om

Afrikaanse talen hun eigen wetenschappelijke terminologie te bezorgen. Om de wetenschap te doen 'thuiskomen' in het Zoeloe en vijf andere Afrikaanse talen, willen ze wetenschappelijke leenterminologie 'dekoloniseren' en hertalen naar zes Afrikaanse talen die samen door bijna honderd miljoen mensen op het Afrikaanse

'Veel Afrikanen voelen geen band met de wetenschap, omdat de voertaal een koloniale taal is'

Sibusiso Biyela

Wetenschapsjournalist en Zoeloe-moedertaalspreker

continent worden gesproken. Volgens het vaktijdschrift *Nature* gaat het behalve om Zoeloe ook om Sotho uit zuidelijk Afrika; Hausa en Yoruba uit West-Afrika; en Luganda en Amhaars uit Oost-Afrika.

Doodgeboren kind

Gilles-Maurice de Schryver doceert Afrikaanse talen aan de universiteit van Gent en is samensteller van woordenboeken in diverse Afrikaanse talen, waaronder het Zoeloe. Dat veel Afrikaanse talen dik in de leenwoorden zitten, staat buiten kijf, zegt hij, net als het feit dat daartegen verzet bestaat bij moedertaalsprekers. Maar pogingen om die talen te ontdoen van koloniale smetten, dicht hij weinig succes toe. 'Er zijn wel vaker pogingen gedaan. Zulke projecten zijn doorgaans een doodgeboren kind.'

Alleen talen met geld, macht en aanzien slagen erin om leenwoorden te weren en een eigen woor-

denschat uit te bouwen, zegt De Schryver. 'Denk aan het Afrikaans, dat het woord *rekenaar* bedacht voor computer en er ook in slaagde om dat neologisme breed ingang te doen vinden. Dat laatste is uitzonderlijk. Zelfs het Frans, dat een heuse *académie* heeft om leenwoorden buiten de deur te houden, is er nooit in geslaagd om de term *courriel* ingang te doen vinden. De meeste Fransen zeggen gewoon e-mail.'

Ook het Nederlands heeft neologismen geschapen, zoals *regenscherm* of *duimspijker*, zegt De Schryver. 'Niemand gebruikt die woorden, iedereen zegt paraplu en punaise. Onze taal is doorspekt met leenwoorden. Vandaag komen die vooral uit het Engels, vroeger uit het Latijn of uit het Frans. Als we al die woorden uit onze woordenschat zouden schrappen, dan konden we niet meer spreken.'

Biyela is het daar niet mee eens. 'Veel Europese talen ontleenden woorden aan het Grieks en aan andere talen die hun

woordenschat juist opbouwden terwijl de westerse wetenschap in Europa opbloeide. Afrika heeft niet de kans gehad om zijn talen op eenzelfde manier te ontwikkelen. Veel wetenschappelijke woorden zijn makkelijker te verteren in Europese talen omdat ze gewoon "goed klinken" en een spreker zich misschien niet eens bekommert om de etymologie, de cadans en de uitspraak. Dat is niet het geval voor het Zoeloe. Geleende woorden als *isayensi* en *idinosaur* klinken helemaal niet goed, en brengen de lezer niet in contact met de wetenschap die wordt besproken. Voor mij betekent dekolonisatie dat we moeten afstappen van het lenen van woorden en een stap verder gaan om de westerse wetenschap deel te laten uitmaken van onze culturen. Dat betekent dat we de moeite moeten doen om wetenschappelijke woorden in onze talen uit te vinden.'

De Schryver begrijpt de kritiek van taalgebruikers uit gedekoloniseerde landen. Bij zijn werk aan een vertaalwoordenboek Xhosa-Engels mocht hij de gevoeligheden zelf ondervinden. 'Daarin was het woord *ikhondom*, condoom, opgenomen. Daarop kwam kritiek: we moesten iets anders bedenken. Terwijl mensen dat woord onderling wel gewoon gebruiken.'

Acties als deze hebben meer met gevoel dan met ratio te maken, zegt De Schryver. 'Activisten denken graag dat je taalgebruik kunt oplossen, maar dat is niet zo. De taalwetenschap is al lang afgestapt van dat idee en brengt taalgebruik in kaart, eerder dan te oordelen over "juist" of "fout" taalgebruik.'

'Natuurlijk kun je een woordenlijst opstellen met duizenden zelfbedachte woorden. Dat is al gebeurd, bijvoorbeeld voor het Tshiluba, een Bantoetaal uit Congo. Maar de vraag is: hoe krijg je moedertaalsprekers ook zover dat ze die woorden gaan gebruiken? Of blijf je zitten met een lexicon dat niemand anders kent dan de taalwetenschappers die het hebben samengesteld? Tenzij de Zoeloe-koning het gebruik van zulke zelfbedachte woorden verplicht, maken ze weinig kans om in het dagelijkse gebruik ingang te vinden.'

Hilde Van den Eynde

